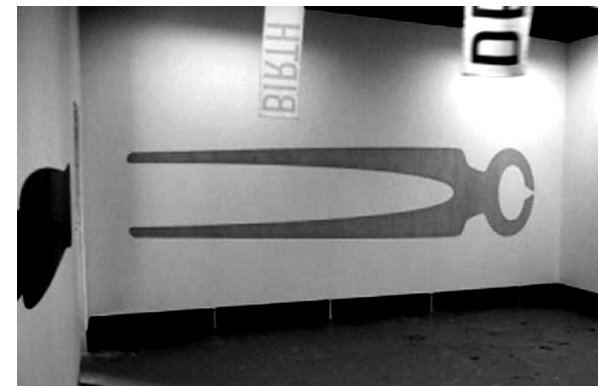

Jeg ekspanderer min værktøjskasse

– noget om angivelse af søm og skruer og noget om nye spændende skruetrækkere

Af Peter Thielst

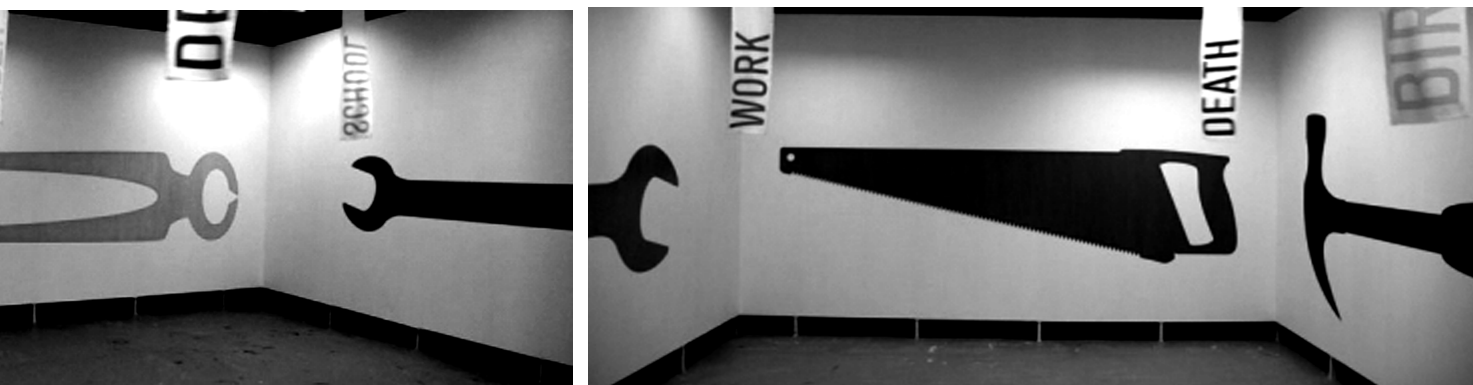
Men kun *noget*, måske endda noget mærkeligt noget. Social Kritik har, sikkert pga. sin produktionstid, ikke tradition for intern pingpong med replik, duplik osv., hvorfor det følgende på ingen måde er et indlæg *imod* noget, men højst *med* noget – som en aparte knopskydning, der må leve med uvisheden om, hvorvidt redaktøren i *sin værktøjskasse* råder over en beskærersaks, som kan komme i anvendelse netop her.

Sagen er imidlertid den, at jeg blev så oplivet og, rent ud, fagligt opkvalificeret af Lene Granzau Juel-Jacobsens artikel 'Jeg pakker mit bibliotek ned' (SK 134, s. 44-59) – om de ændrede vilkår for litteratursøgning og deres konsekvenser for den videnskabelige vidensproduktion og (nok så vigtigt!) forestillingsevne – at jeg fik lyst til at supplere med et par indfald. Noget har med formidling og kreditering at gøre, andet handler om metode og dermed i sidste ende de kriterier, der styrer os igennem den afgørende litteratursøgning og – om muligt – sikrer os, at det, vi foretager os, kan siges at have karakter af 'wissenschaft' eller i det mindste gør sig umage i den retning.

Gennem litteratursøgning, samt afgrænsning og udvælgelse, slipper vi en portion viden, fakta og hypoteser *ind* i vore hoveder, og når vi selv afrapporterer gennem artikler, afhandlinger og conferenceindlæg, slipper vi en portion viden, fakta og hypoteser *ud* i hovedet på en række uskyldige læsere eller tilhørere, i hvert fald uskyldige i vore mulige misforståelser og fejlgreb. Noget af det, vi slipper med ud, er vores krediteringer, som dels skal dokumentere, at vi har læst på lektien og haft snablen grundigt nede i substansen, dels skal gelejde de af vore læsere videre, som er blevet optaget af noget i vore kilder og gerne vil studere det i dets egen sammenhæng. Her spiller det en rolle, hvad vi gør – og hvad vi i samme forløb *ikke* gør. Jeg tillader mig at bruge et par eksempler fra Lene Granzau Juel-Jacobsens artikel, ikke for at drille og hovere, men blot for at være konkret:

Søm og skruer I

Det første handler om Walter Benjamins *Passageværk* og Michel Foucaults *Vidensarkæologi*. Litteraturlistens kreditering henviser i begge tilfælde til engelske oversættelser og udgaver (*The Arcades Project*, 1999, og *The Archaeology of Knowledge*, 1972). Det er der i og for sig ikke noget galt i, for det er ærligt og redeligt at angive de udgaver, man faktisk har læst og benyttet, såvel i sin egen forståelse af de pågældende værker som ved den videnskabelige kolportering og kreditering. Når jeg selv i flere

Tomaz Kramberger: Sleepless

sammenhænge har citeret fra Jean-Paul Sartres *Væren og intet* og kildeangivet efter *L'être et le néant* (endda originaludgaven fra 1943, selvom mit eksemplar ret beset var fra 1965), har jeg således været lidt af en fuskler, for jeg tilegnede mig reelt Sartres hovedværk (eller dele heraf) gennem Bernt Vestres norske Pax-udvalg, suppleret af H.E. Barnes' engelske oversættelse – mit franske, eller min ihærdighed, rakte i første omgang kun til at lokalisere citaterne på originalsproget. Ret beset en omgang videnskabeligt, eller rettere studentikost, blær!

Formidlingsmæssigt set er problemet med de nævnte Benjamin- og Foucault-krediteringer, at den står alene i en tid, hvor begge værker foreligger på dansk (hhv. Politisk Revy/Rævens sorte Bibliotek 2007 og Philosophia 2005). At lade de engelske – og af artikelforfatteren reelt benyttede (måske foranlediget af studieophold i udlandet) – udgaver optræde solo er i den situation nemlig at foreholde læseren en relevant og vigtig oplysning: at de vigtige tekster også foreligger på dansk, lige til at læse, lige til at få fat i. Jeg mener ikke, at man er forpligtet til at supplere sine eventuelle engelske paginahenvisninger med parallelle danske, men nok til – i en parentes efter sin reelle kilde (værk eller www) – at oplyse om den danske udgave (hvis den da ikke er helt korrupt eller forældet). Man skriver for sine læsere, man kolporterer viden, perspektiver og kilder, fordi de skal bruges til noget.

Klassisk kildekritisk set er der selvfølgelig et vist problem i at basere sin læsning og tilegnelse på oversættelser. Dels fordi en oversættelse altid indebærer en risiko for begrebsmæssigt at komme på glatis og afveje (dårlig oversættelse, anden begrebstradition – jf. Freuds 'das Es', der i den engelske Standard Edition blev til det latiniserede og ukonkrete 'id' og som sådan entrerede de første danske oversættelser), dels fordi en oversættelse altid bringer én på en vis afstand af originalteksten, med mindre éns begrænsede sprogkundskaber allerede har gjort dén afstand uovervindelig. Derfor læser jeg selv fx førsokratikere og andre oldgræske filosoffer i oversættelse, det være sig engelsk eller tysk, men foreligger de også på dansk, foretrækker jeg altid og af rent faglige/saglige grunde den danske udgave, især hvor den er rig på realnoter. Kun for den, der har engelsk (eller fx tysk) som modersmål, er der grund til at vælge anderledes: så kort kan dét siges. Og i alle tilfælde: vi er altid i lommen på vore oversættere.

Lad mig give et eksempel fra de gode, gamle dage, eller måske snarere fra *før* de gode, gamle dage. Det handler om den endnu jubilerende og snart helgenkårede Søren Kierkegaard, der ikke havde problemer med tysk og fransk (endsige med oldgræsk,

latin og hebræisk!), men netop med *engelsk*. Derfor læste han ikke William Shakespeare på originalsproget, men i tysk oversættelse (ved L. Tieck), og det var ikke altid lige heldigt. I *Sygdommen til døden* (1849) skal han et par gange bruge en replik fra skuespillet *Macbeth* for at illustrere og betone en pointe omkring synd og fortvivelse. I det første eksempel lader Kierkegaard, der skam citerer korrekt fra *sin* kilde, Macbeth sige: "Sündentsprossne Werke erlangen nur durch Sünde Kraft und Stärke" (gerninger udsprunget af synd opnår kun kraft og styrke gennem synd), men det er bare ikke, hvad Shakespeare selv lader Macbeth sige: "Things bad begun make strong themselves by ill." (3. akt, 2. scene) – ikke ét ord om synd! I det andet eksempel – i selve dramaet lige efter mordet på kongen i 2. akt, 2. scene – citerer Kierkegaard Macbeth for følgende "psykologisk mesterlige replik": "Von jetzt giebt es nichts Ernstes mehr im Leben; Alles ist Tand, gestorben Ruhm und Gnade.", mens Shakespeare selv støber følgende replik: "There's nothing serious in mortality. All is but toys. Renown and grace is dead." Forskellen er ikke så let at få øje på, men da Kierkegaard i kraft af det tyske 'Gnade' helt tydeligt læser det bagvedliggende 'grace' som (guddommelig) *nåde* og ikke som (menneskelig) *gunst*, får han bundet sin efterfølgende fortolkning og kommentar lovlig strengt og kristeligt op. Han er på jagt efter en litterær godbid, der kan bekræfte hans egen tese (velkendt situation!), men den tyske oversættelse – eller *hans* forståelse af tysk – leder ham på gale veje, altså hvis man sammenholder med hovedlinjen i originalteksten.

At bringe længere citater i en egen oversættelse er af samme grund et noget risikabelt foretagende, når man altså selv udgår fra en oversættelse – hvad vi jo gør, hvis vi fx læser Habermas og Deleuze via engelske udgaver – og risikoen for fejl og misforståelser kan derfor oplagt nedbringes en del, hvis samme tekst allerede foreligger oversat til dansk, og man gider konferere med den. Man skal dog altid passe lidt på oversættelser fra 1960'erne og 70'erne – de være sig til dansk, norsk eller engelsk – for der var dengang ofte lidt for meget fart på, og oversættelserne blev i flere tilfælde begået af studerende, der anså sig for mere sprogkyndige, end de var (eller hvad forlagene antog dem for at være eller gad tjekke dem

for). Den tidlige norske oversættelse af Foucaults *Overvågning og straf* (Surveiller et punir, 1975) fra 1977 er et oplagt eksempel herpå, også mht. egentlige overspringelser, når sætninger forekom oversætterten for vanskelige at greje og risikable at rekonstruere på norsk.

Søm og skruer II

Det andet henvisningsproblem, jeg vil trække frem, angår Michel Foucaults *Ordene og tingene*. Ikke så meget, fordi der er kommet en ny og formentlig bedre oversættelse til på dansk (2006) siden den, som Lene Granzau Juel-Jacobsen anvender (2003, oprindeligt fra 1999), men fordi forlagsangivelsen i dette tilfælde er forkert: *Ordene og tingene* udkom første gang nemlig på Spektrum og *ikke* på Gyldendal. Og det forhold, at Gyldendal-koncernen ejede Spektrum (søsat som datterforlag 1990), ændrer ikke ved, at den bibliografiske korrekte kreditering selvfølgelig er *Spektrum*. Alle kan tage fejl og begå en sådan svipser, men jeg tror, at denne har en særlig historik, som man ser i flere tilfælde og burde tage mere højde for – nemlig, at den faktisk benyttede udgave er en bogklubudgave, i dette tilfælde fra Gyldendals Bogklubber. I den videnskabelige kreditering ser det måske ikke så smart ud, og betegnelsen 'Bogklubber' bliver derfor hægtet af.

Der er ikke noget galt i at anvende bogklubudgaver (med eget ISBN-nr.), for der står nøjagtig det samme i dem som i ordinærundergaverne, og om man har købt sine bøger til fuld ordinærpris eller ej, spiller ingen tekstkritisk rolle. Problemet ligger alene i det formidlingsmæssige hensyn, man bør tage på sine læseseres vegne: de skal have ordentlig besked, så de uden bøvl kan komme videre ud i teksten; og står en bogklubkreditering alene, er man hjulpet dårligt på vej. Dels findes bogklubudgaver ikke på bibliotekerne ("må ikke gøres til genstand for offentligt udlån", som der korrekt står i kolofonen), dels lader de sig ikke anskaffe uden et bogklubmedlemskab (bortset fra i antikvarier). Og ligegyldigt hvad, så er og bliver den bibliografiske oplysning misvisende. Den korrekte og ærlige fremgangsmåde vil være – i en parentes efter den bogklubudgave, man faktisk har benyttet – at anføre originalud-

gavens forlag og udgivelsesår. Så er alt oplyst, og ingen bliver forvirrede – på det punkt!

Skruetrækkerteori (in memoriam)

Alt dette er i en vis forstand udenomsværker og pedanterier, men når vore kilder primært er litteratur – og ikke egne optællinger af rotetforsøg eller 'like it'-svar via Facebook – er det vel vigtigt, at vi spytter vore krediteringer ud, så andre bedst muligt kan kigge os i kortene og bedst muligt lade sig inspirere og komme videre. Vigtigere er det selvfølgelig, hvordan vi selv søger litteratur, afgrænser, udvælger etc. Dette lille og troskyldige 'etc.' rummer (skjuler) imidlertid dels vores erkendelsesinteresse i Habermas forstand, dels den eller de metoder, vi vil bringe i anvendelse. Her er der mange ting at have styr på og kunne redegøre vederhæftigt for, hvis det, vi foretager os, skal kunne regnes for viden-skab eller det, der ligner. Enhver, der har læst Foucault, ved, at han bestemt ikke løber med sladder eller springer over, hvor gærdet er lavest, men vedkommende ved også, hvor lidt han ofte direkte redegør for – ekspliciterer – hvad han gør. Manden, der opfandt betegnelsen "mise en discours" (i forbindelse med seksualitetens idéhistorie; *Viljen til viden*, 1994, s. 24; s. 20 i Gallimards *tel*-udgave fra samme år), var jo selv en mester i at sætte i tale – at tale sin tekst op til stykvise, flydende erkendelser. "There's a Law, there's an Arm, there's a Hand", hedder det hos Leonard Cohen (*Various Positions*, 1984), og trækker vi 'loven' fra og lægger den umådeligt skriven – og erkendelsesdirektive – hånd til, så har vi Foucault i en nøddeskal.

Alt det her er dog ikke noget nyt. Allerede vor lærde og i Paris omkring 1270 virksomme landsmand, Boethius de Dacia, søgte at løse det vanskelige spørgsmål om *Verdens evighed*, dvs. om hvorvidt Aristoteles ('Filosoffen') havde ret i, at det *værende* havde evig status (hvorfor demiurgen, den ubevægede bevæger, blot *ordnede* det værende, gav det *logos*), eller om Biblen (Gud) havde ret i sin fortælling om den skinbarlige og i tiden radikale *skabelse*. Bo af Danmark var en både dristig og diplomatisk tænkter, der åbent måtte erkende, at temaet kunne afklares ud fra tre forskellige lag af sandheder: det naturvidenskabelige,

det filosofiske og det teologiske. Sagt på anden vis: det erfarings/common sense-baserede lag af sandhed, det spekulativt-systematiske lag og det åbenbarede lag. Alle kunne – som det hedder i dag – 'byde ind', og enhver konklusion havde sin egen sandhed i sin egen ret: det første og 'filosofiske blik' (Ole Thysen) sagde evig, det andet evig og/eller skabt, det tredje skabt. Meget liberalt, men åbenbart også lidt for frisindet, for flere af hans læresætninger kom på den 'sorte liste' i 1277, og ud røg hr. Bo af universitetet og historien. Næsten da, for tekster bliver sjældent helt væk.

I 1970'erne var det ikke pavestolens dogmatik, der satte grænserne for erkendelse, men den vidt og vildt forhadte *positivisme*, som i litteraturvidenskaben havde to udløbere (thi det 'positivt givne' i Auguste Comtes forstand lod sig jo alligevel ikke helt konstatere): den biografiske læsning og nykritikken ('værket i sig selv' og hele den semiromantiske 'italesættelse'). Selv var jeg fra midt i 1970'erne og frem til slutningen af 80'erne gymnasielærer og sørgede da for, at mine elever i dansk fik en grundig indføring i psykoanalytisk teori og fortolkningsmetode. Ikke fordi jeg i streng forstand opfattede denne erkendelsesvej som Sandheden, men fordi den – syntes vi i dén generation og i slipstrømmen på dens såkaldte frigørelsesprojekt – i fatal grad manglede, og fordi det er godt at kende én metode grundigt.

Godt nok: mange grinede ad mig, men eleverne var gerne med på den 'frække' øvelse, og til studentereksamenen kom en af dem op i H.C. Andersens lille eventyr 'Flipperne' og gav sin udlægning hele armen i psykoanalytisk retorik: ødipuskompleks og kastrationsangst, fortrængning og forskydning osv. Det hang virkelig smukt sammen, men jeg var lidt bange for censor, som var af den ældre skole. Det viste sig at være helt uden grund, for hun forstod, at ved tekstlæsning ligger det væsentlige mere i metoden og i en konsekvent anvendelse af denne end i de allerede etablerede og kælnede fortolkninger, så da voteringen begyndte, var hun ikke i tvivl: det måtte blive et 13-tal (gl. skala), for hun havde aldrig hørt noget så konsekvent og anderledes berigende – "Jeg kender jo kun den biografiske læsning!" Typisk for en krakiler som mig endte det med et 11-tal, for jeg synes jo lige, at der

var et par nuancer fra Jung og Rank, som eleven godt kunne have lagt frem. Sådan var dén karakterskala indrettet; i dag giver det ekstraordinære ikke point, hvorfor det dels ikke findes i den talobjektive evalueringsverden, dels har mistet en ikke uvæsentlig motivation.

Dengang var vi alle optaget af videnskabs-teori, af at skelne mellem forskellige videnskabelige metoder inden for naturvidenskab, samfundsvidenskab og humaniora, og af at relatere disse til krav om eksplicit erkendelsesinteresse og et uopnåeligt ideal om værdifrihed, dvs. *ren* videnskab. Kritisk teori (og Habermas' professorale tiltrædelsesforelæsning fra 1965) åbnede ballet, men snart væltede det ind med strukturalisme, hermeneutik, kønsstudier, socialkonstruktivism, postmodernitet, dekonstruktion, queer-teori osv. Man så snart sine svært tilegnede videnskabsteoretiske kriterier omsat til Murphys lov, og verden blev ganske uhyrligt mangfoldig – og megen erkendelse og videnskab tilsvarende relativ.

Skurken nu om dage er for det meste statistik: det, at alting kan gøres op i procenter, brøker og latterlige tal, der kan hidse journalister, meningsdannere og såkaldte 'debattører' op til, at vi må *gøre* noget: vi må have mere 'fokus på' dit og dat, vi må 'blive bedre til' dat og dit. Som om risikosamfundet stadig kommer bag på os; som om konsekvenserne af nærighedens velfærdsforringelser kan overraske; som om den dybe tallerken konstant er bortgået i nedtrykt tilstand og skal genopfindes. Hver dag en 'ny undersøgelse', men procenter og dramatiske (dramatiserede) forholdstal er ikke den eneste bønmand, der forvirrer proportionerne.

Bag om ryggen på os alle har vor fremmeste filosof også sit ansvar for en del af miseren. Jeg tænker på Friedrich Nietzsche og hans lære om perspektivismen: dét, at al anskuelse foregår fra et punkt – altså fra ét punkt, afgrænset og specifikt, og ikke fra et ligeværdigt eller identisk andet punkt – og at den indsigt, der heraf følger, er bundet til sit perspektiv og ikke nødvendigvis vil være den samme som den, der skyldes et andet perspektiv, et andet udblik, herunder også en anden søgning, en anden erkendelsesinteresse, en anden empiri, et andet sæt spørgsmål – osv. Perspektivismen er på mange måder grundlaget for det flygtige, foranderlige 'filosofiske blik', der får den

erkendelsesmæssige og videnskabelige relativitet til at ekspandere – med nye værktøjskasser til følge.

Det er så, hvad det er, men det nedsætter ikke just de krav, vi (forsøgsvis) må stille til os selv og andre ved litteratursøgning, afgrænsning og udvælgelse. Hvordan er *videnskabelighed* overhovedet mulig i en metodisk og erkendelsesmæssig frisat verden? Dermed er vi tilbage ved det omfattende vidensbibliotek, hvad enten vi pakker det ud i sin eksotiske samlersammensathed som hos Walter Benjamin, eller vi pakker det ned i Lene Granzau Juel-Jacobsens tillid til den digitale åbenhed og tilgængelighed. Der skal jo vælges, og når vi begynder på det, er vi på flere niveauer allerede begyndt og i gang. Ingen slipper helt uden om den forforståelse, som hermeneutikken tidligt påpegede, og meget få har i opstartsfasen nogen pålidelig vægt eller scanner til at opgøre karakteren af sin forforståelse og af sin første personligt motiverende forståelse.

Dertil kommer de teorier og den metode, man vil bringe i anvendelse (jf. mit eksempel med psykoanalysen), og i hvilken udstrækning man vil eksplicite dette grundlag og selv holde det i ørene ved at inddrage andre og ligefrem korrigerende synsvinkler – i Poppers og falsifikationsprincippet's hellige navn. Problemet er, at teorimarkedet hele tiden byder på nye skruetrækkere, ofte uden ædruelig varedeklaration, og at der har etableret sig en 'mangfoldighedsideologi', der ofte hylder det anderledes, det skæve, det grænsesøgende, det legende. Det kan alt sammen have sin charme, undertiden måske ligefrem være nødvendigt, men kan, som (næsten) bekendt, ikke i sig selv konstituere en videnskabelig diskurs.

Skal jeg udvide min værktøjskasse, skal jeg derfor ikke blot indrette den med et omhyggeligt afskærmet raritetskabinet, men også forstærke alle hjørner og beslag med endnu mere kritisk sans, og lige nøjagtig dertil hjælper desværre ikke fri netadgang til citatbanker og artikeldatabaser. Så *tilbage til biblioteket*, det håndgribelige og tredimensionale eller det digitale og fleksible, og til det omstændelige slid, ikke mindst med at tænke sig om, afværge gøgl billeder og styre den karrierebetingede tilbøjelighed til henholdsvis skarpvinkling og banale konklusioner – sådan noget som: øvelse gør mester...